

Asia: VN/549/2020

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi vanhusasiavaltuutetusta

Lausunnonantajan lausunto

Voidaanko esityksellä näkemyksenne mukaan parantaa ikääntyneiden asemaa ja edistää ikääntyneiden oikeuksia?

Kiitän mahdollisuudesta lausua luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi vanhusasiavaltuutetusta. Esitän asetettujen kysymysten puitteissa lausuntonani seuraavan.

Luonnoksen mukaan esityksen tavoitteena on luoda itsenäinen ja riippumaton viranomainen, joka seuraisi ikääntyneiden asemaa ja oikeuksien toteutumista laajasti kaikilla yhteiskuntasektoreilla ja toisi havaintojaan sekä ikääntyneiden näkökulmaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja päätöksentekoon.

Pidän kannatettavana kaikkia toimenpiteitä, joilla voidaan edistää ikääntyvien henkilöiden perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Ehdotetun vanhusasiavaltuutetun merkitys ikääntyneiden aseman parantamisessa ja ikääntyneiden oikeuksien edistämisessä perustuisi siihen, miten vanhusasiavaltuutettu onnistuisi nostamaan ikääntyneitä henkilöitä koskevia asioita yleiseen keskusteluun ja siten pystyisi vaikuttamaan vanhusten arvostamiseen, heidän oikeuksiensa kunnioittamiseen ja heidän oikeuksiaan koskeviin asenteisiin ja päätöksentekoon.

Onko teillä huomioita koskien valtuutetulle säädettäviä tehtäviä?

Luonnoksen perustelujen mukaan kyseessä olisi ikääntyneiden oikeuksia edistäviä ja valvovia viranomaisia ja muita toimijoita täydentävä viranomainen. Luonnoksen mukaan tavoitteena on välttää päällekkäisiä tehtäviä ja toimivaltuuksia muiden viranomaisten kanssa eikä esityksellä puututa olemassa olevien viranomaisten tehtäviin ja toimi-valtuuksiin.

Ehdotetun vanhusasiavaltuutetun tehtävien ja toimivallan määrittelyssä on käytetty esikuvana lapsiasiavaltuutettua. Kiinnitän huomiota siihen, että ennen lapsiasiavaltuutetun viran perustamista, säädettiin toisen apulaisoikeusasiamiehen viran perustamisesta. Apulaisoikeusasiamiehen tehtäväksi keskitettiin lapsen oikeuksien valvonta eduskunnan nimenomaisesta toivomuksesta. Lapsiasiavaltuutetun virka perustettiin myöhemmin hoitamaan erityisesti niitä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa tarkoitettuja lapsen oikeuksien edistämiseen ja tiedottamiseen liittyviä tehtäviä, jotka eivät luontevasti kuuluneet oikeusasiamiehelle. Onkin tärkeää huomata, että lapsiasiavaltuutetun virka on perustettu ennen kansallisen ihmisoikeusinstituution perustamista. Nyttemmin oikeusasiamiehen kanslian yhteydessä toimivan ihmisoikeuskeskuksen tehtävät rinnastuvat lapsiasiavaltuutetun tehtäviin, joskin ihmisoikeuskeskuksen toimivalta on laajempi ja kattaa kaikkien väestö-ryhmien oikeuksien toteutumisen. Myöhemmin YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan sopimuksen kansallisessa valvonnassa ja vammaisten henkilöiden oikeuksien edistämistehtävässä onkin tukeuduttu ihmisoikeusinstituutioon.

Perus- ja ihmisoikeuksien rakenteelliseen kokonaisuuteen sopisi se, että vanhusten oikeuksien valvonnassa ja edistämässä tukeuduttaisiin ihmisoikeusinstituutioon sen sijaan, että perustetaan uusi toimija. Käsitykseni mukaan ratkaisu on ollut toimiva vammaisten henkilöiden oikeuksien valvonnassa ja edistämässä.

Totean, että suhteessa oikeusasiamiehen tehtäviin ehdotetussa luonnoksessa ei ole varsinaisesti päällekkäisyyttä. Oikeusasiamiehen tehtäviin kuuluu kuitenkin myös perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistäminen. Kiinnitän huomiota siihen, että valtuutetulle osoitetut tehtävät olisivat kokonaisuudessaan lähes samat kuin Ihmisoikeuskeskukselle lailla määrätyt tehtävät.

Ehdotuksen mukaan vanhusasiavaltuutettu arvioisi ja edistäisi ikääntyneiden henkilöiden oikeuksien toteutumista laajasti, mutta ei keskittyisi toiminnassaan tietyn lain noudattamisen tai kansainvälisessä sopimuksessa turvattujen oikeuksien toteutumisen seurantaan. Kun otetaan huomioon ylimpien laillisuusvalvojien lisäksi erilaisten valvovien viranomaisten ja valtuutettujen työ, on kuitenkin selvää, että uuden valtuutetun toiminta tulisi olemaan päällekkäistä muiden toimivaltaisten toimijoiden kanssa.

Eduskunnan oikeusasiamies valvoo vanhusten oikeuksien toteutumista viranomaisten ja julkista tehtävää hoitavien toiminnassa laajasti kaikilla hallinnonaloilla. Lisäksi oikeusasiamies valvoo kaikkia muita valvontavastuussa olevia viranomaisia. Oikeusasiamies käsittelee kanteluita, ottaa asioita tutkittavaksi omasta aloitteestaan sekä toimittaa tarkastuksia. Oikeusasiamiehellä on kattavat

tiedonsaantioikeudet sekä laajat toimivaltuudet ryhtyä toimenpiteisiin havaitsemiensa epäkohtien poistamiseksi. Oikeusasiamies voi myös antaa lausuntoja ja tehdä esityksiä lainsäädännön kehittämiseksi ja puutteiden poistamiseksi.

Vanhusten oikeuksista muodostettiin oikeusasiamiehen kansliassa vuonna 2017 oma asiaryhmänsä, joka mahdollistaa vanhusten oikeuksien koskevien asioiden paremman seurannan, kokonaiskuvan saamisen ja raportoinnin. Asiaryhmälle määrättiin myös oma ns. pääesittelijä, jonka tehtävänä on erityisesti seurata alan toimintaa, lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä, sekä valmistella ja koordinoita kanslian toimintaa alalla. (Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2018.) Oikeusasiamies toimii lisäksi YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) mukaisena kansallisena valvontaelimenä, jonka tehtävänä on tehdä tarkastuksia paikkoihin, joista henkilö ei voi omasta tahdostaan poistua. Tällaisia paikkoja voivat olla esimerkiksi muistisairaiden tai psyykkisesti sairaiden vanhusten asumisyksiköt ja laitokset.

Vuonna 2018 julkisuuteen tulleet laiminlyönnit vanhusten asumispalveluyksiköissä johtivat siihen, että eduskunta myönsi oikeusasiamiehen kanslian vuoden 2019 toimintamenoihin lisämäärärahoja käytettäväksi ikäihmisten oikeuksien toteutumisen valvontaan ja edistämiseen. Määrärahoilla on palkattu oikeusasiamiehelle kolme esittelijää ja Ihmisoikeuskeskukselle kaksi asiantuntijaa.

Ihmisoikeusinstituutiossa oikeusasiamiehen ja ihmisoikeuskeskuksen yhteistyössä tehtyä työtä vanhusten oikeuksien valvonnassa ja edistämisessä on pystytty siten tehostamaan merkittävästi.

Ihmisoikeuskeskus toimii hallinnollisesti oikeusasiamiehen kanslian yhteydessä, mutta on toiminnallisesti itsenäinen ja riippumaton. Sen tehtävänä on muun muassa edistää perus- ja ihmisoikeuksia koskevaa tiedotusta, kasvatusta, koulutusta ja tutkimusta sekä näihin liittyvää yhteistyötä, laatia selvityksiä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta, tehdä aloitteita sekä antaa lausuntoja perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi.

Tällä hetkellä lausunnolla olevassa luonnoksessa hallituksen esitykseksi laiksi valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta esitetään, että eduskunnan oikeusasiamiehelle keskitettäisiin lasten, vanhusten ja vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen valvonta.

Muut huomiot esitysluonnoksesta

Esitysluonnoksessa painotetaan yhteydenpitoa ikääntyneiden henkilöiden kanssa. Luonnoksessa ei kuitenkaan tuoda esille, miten tämä olisi tarkoitus toteuttaa.

Apulaisoikeusasiamies

Maija Sakslin

Hämeen-Anttila Lotta
Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia - AOA Maija Sakslin